

Annette Kuhn

Kuinka puhua 'naiskatsojasta'?

Tämä teksti on Annette Kuhnin kirjoitus Camera Obscuran valmisteilla olevaan erikoisnumeroon, jossa kartoitetaan eri maiden feminististä elokuvatuotkimustraditiota, merkittävien teoreetikkojen tutkijahistoriota, heidän näkemyksiään keskeisistä teoreettisista kysymyksistä ennen ja nyt, sekä pyritään niiden kautta luomaan lähtökohtia uusille kysymyksenasetteluille. Kuhnin esseessä painottuu 'naiskatsojan' käsitteen ongelmallisuus: hän esittää runsaasti kysymyksiä, mutta vähemmän vastauksia.

Annette Kuhn on ollut 1970-80-lukujen huomattavimpia brittiläisiä feministitutkijoita; hänen teoksensa *Women's Pictures. Feminism and Cinema*. (London: RKP, 1982) on merkittävä yritys luoda kokonaiskatsaus feministisen elokuvateorian keskeisiin ongelmakysymyksiin. Teoksessaan Kuhn jäsentää strukturalismin, semiotiikan ja psykoanalyysin käsitteistöä sekä hahmottaa senhetkisiä tutkimustraditioita. Hän paitsi käsitteellistää naisten suhdetta valtaelokuvaan, hän myös pohtii sekä feministisen elokuvan että elokuvateorian mahdollisuuksia ja lähtökohtia. Vuonna 1982 Kuhn kirjoitti feministisestä elokuvateoriasta poliittisena interventiona teorioiden, metodologioiden ja kulttuurien kenttään; oheisessa tuoreessa esseessään hän edelleen painottaa tutkimusstrategioiden jatkuvaa uudelleenarviointia ja teorianmuodostuksen kritiikkiä - subjektiviteetin, sosiaalistumisen, naiseuden ja vallan kysymykset ovat välttämättä poliittisia.

Annette Kuhn on opettanut Englannissa, Yhdysvalloissa ja Australiassa; nykyisin hän toimii Glasgown yliopistossa elokuva- ja televisiotutkimuksen laitoksella. Parhaillaan hän toimittaa kattavaa *Feminist Companion Guide to Cinema* -hakuteosta, jonka on määrä ilmestyä vuonna 1990.

Kiinnostuin feministisestä elokuvateoriasta 1970-luvun alkupuolella; kuitenkin minun on vaikea sanoa milloin käsite 'naiskatsoja' tarkasti ottaen eriytyi mielessäni laajemman tutkimusalueen sisällä itsenäiseksi ja ongelmalliseksi kysymykseksi. Vuonna 1983 Kanadassa eräässä konferenssissa

pitämässäni esitelmässä (julkaistu myöhemmin artikkelina nimellä "Women's genres") esitin, että sekä elokuva- että televisiotutkimuksessa olisi tehtävä ero *katsojan* ja *yleisön* välille. Olin jo aiemmin - Steve Nealen ja muiden ohella - korostanut näiden käsitteiden erottamista, mutta tuo esitelmä oli ensimmäinen todellinen yritys pohtia kysymystä perusteellisemmin.

Yhtäältä argumenttini oli vastine sille mitä olin pitänyt niin minun kuin muidenkin "löyhänä" ajatteluna. Toisaalta se oli reaktio silloin ajankohtaiseen feministis-psykoanalyttisen elokuvateorian kritiikkiin. Psykoanalyttista teoriaahan kritikoitiin epäonnistumisesta puhutella naiseuden (femininity) erityisyyttä katsojapositiona. Yleensä kuitenkin jäi epäselväksi puhuttiinko kritiikissä katsojista vai yleisöstä. Sekä naisyleisö sosiaalisenä ryhmänä että naiseus katsojan paikkana tai katsomisen tuotteena ansaitsevat oman tutkimuksensa, mutta niiden käsitteellinen sekoittaminen ei auta niiden ymmärtämistä. Sellainen käsitteellinen kuin 'naiskatsoja' - niin kätevä kuin se voi ollakin - ehkä kuitenkin vain ylläpitää tuota käsitteellistä sekaannusta, sillä määre 'nais-' viittaa jo sukupuolistettuun sosiaaliseen kategoriaan (yleisö), kun taas käsitteen loppuosa 'katsoja' implikoi tilaa, jossa sukupuolieroa jatkuvasti tuotetaan representaation ja merkityksenmuodostuksen prosesseissa.

Artikkelissani "Women's genres" tavoitteenani oli kehittää teoreettinen malli, johon sisältyisivät sekä katsojan että yleisön käsitteet - suhteessa toisiinsa. Se osoittautuu ehkä sittenkin mahdottomaksi projektiksi: ainakaan se ei ole helppo tehtävä. Michel Foucault'n ja Antonio Gramscin kehittelemät käsitteet ja mallit antavat kuitenkin mahdollisuuden määrittellä yhteiskunnallisuus (notions of the social) vivahteikkaammin kuin ne etnografiset ja sosiologiset teoriat, joihin valtaosa televisio- ja elokuva-yleisöjen tutkimusta perustuu.

Yleisesti ottaen Foucault'n näkemys *diskursiivisuudesta* viittaa mahdollisuuteen ylittää yhteiskunnallisten ja psyykkisten prosessien välinen teoreettinen kuilu. Gramscilainen käsite 'neuvottelu' (negotiation), jota Christine Gledhill on äskettäin soveltanut elokuvaan, taas tarjoaa yleisölle (joskaan ei katsojalle) aktiivisen, kulttuurisesti määritellyn roolin merkityksenmuodostuksessa. Gramscilaisessa mallissa on mahdollista rinnastaa muitakin kuin sukupuolisesti määritellyt sosiaaliset kategoriat, esimerkiksi luokkaan tai rotuun perustuvat. Neuvottelu voi olla monen erilaisen mielihyvän lähde: esimerkiksi feministi-mediafiilille elokuva- tai televisiotekstin ns. vastakarvaanlukeminen (reading against the grain) on miellyttävä neuvottelun muoto, joka saa oikeutuksensa ilmeisenä vastalauseena hegemonisille, patriarkaalisille merkityksille. Kuitenkin samaan aikaan *alitajunta*, käsite jota ei voida katsojateorioissa kiertää, tarjoaa valtaisan haasteen foucautilaiselle ja gramscilaiselle kysymyksenasettelulle, sillä pyrkimyksissä suhteuttaa naisyleisö ja naiskatsojien paikat toisiinsa olisi vaarallista antautua kiusaukseen sulkeistaa alitajunta.

Joissain suhteissa naiskatsojan käsitteen ympärillä käyty keskustelu on käynyt niin hienosyiseksi, että lienee hyödyllistä selvittää joitain perusasioita, vähentää keskustelun abstraktiotasoa ja muistuttaa itseämme koko projektin tarkoituspäristä. Näen tässä suhteessa ainakin kolme ongelmakenttää, joita tulisi tarkastella uudelleen:

- 1) subjektiviteetin ja sosiaalisen muovautumisen välinen suhde, sekä naiseuden ja naisellisuuden käsitteellistäminen tässä mallissa
- 2) television erityisyys: miten se eroaa elokuvasta, miten se suhteutuu elokuvaan?
- 3) vallan problematiikka

Subjektiviteetti, sosiaalistuminen ja naiseus

Eli miten sosiaalistuminen suhteutuu subjektin konstituuioon representaation ja merkityksenmuodostuksen prosesseissa? Pohdittaessa naiskatsojaproblematiikkaa kysymys kuuluu: miten naiseus subjektiviteetin muotona suhteutuu naiseuteen sosiaalisina olentoina?

Mielestäni meidän on mahdollista ottaa lähtökohdaksi argumentti, jonka mukaan subjektin muotoutuminen on yksinomaan sukupuolieroon (sexual difference) liittyvä kysymys. Tällöin emme kuitenkaan otaksu, että subjektiviteettien (psyykkisinä tuotantoina) ja ihmisten (yhteiskunnallisten voimien muotoilijoina) välillä olisi jonkinlainen 'aukko', hitaus. Sellaisen eron olettaminen implikoisi, että relaatiot - erityisesti kieli ja representaatio - joiden

kautta subjektiviteetit muotoutuvat, olisivat jollain tapaa erillään yhteiskunnallisesta kontekstista. Tämä taas elvyttäisi hedelmätöntä teksti-konteksti-dualismia.

Protestoin tällaisia dualistisia näkemyksiä vastaan, koska ne kieltävät kaikki kielen yhteiskunnallisten ja psyykkisten vaikutusten väliset suhteet eivätkä ne ota huomioon yksilöiden/subjektien konstituuion aktiivista 'sisäisen' ja 'ulkoisen' maailman välistä vuorovaikutusta. En yritä kieltää yhteiskunnallisen aspektin välineellistä, myötävaikuttavaa roolia, mutta sen sijaan vastustan näkemystä, jonka mukaan ihmiset ovat sosiaalisten voimien varassa rimpuilevia sätkynukkeja. Keskeistä argumenttissani on, että me muotoudumme ja me neuvotelemme itsemme, sekä tietoisesti että alitajuisesti, erilaisten yhteiskunnallisten diskurssien muodostamassa verkostossa.

Samanaikaisesti väittäisin kuitenkin, ettei subjektiviteetti ole pelkästään sukupuolieroon liittyvä kysymys, niin tärkeä puoli kuin se onkin. Mistä subjektiviteetti sitten muodostuu? Ne teoriat jotka painottavat sukupuolieroa, tarjoavat yleensä näkemystä, jonka mukaan subjektiviteetti muotoutuu alitajuisten prosessien kautta. Mutta kuinka - puhuttaessa nais(ell)isestä subjektiviteetista - tuossa mallissa on mahdollista käsitteellistää sellaisia representaation muotoja kuin 'kokemukset' tai 'muisti'? Ja jos tuo kysymys johtaa meidät kyseenalaistamaan sukupuolieron problematiikkaa, millaiset representaation muodot voidaan nähdä osallisina subjektin konstituuioissa? Miten ne ovat osallisia? Kuinka "yhteiskunnalliset voimat" voidaan neuvotella tai representoida kokemuksissa, muistissa tai alitajuisissa prosesseissa? Mikäli haluamme käyttää teoretisoinnissa Foucault'n näkemyksiä diskursiivisuudesta, voimmeko koskaan puhua sosiaalisista voimista aivan kuin ne olisivat jo olemassa ennen muotoutumistaan ja välineellisyyttään erityisinä hetkinä?

Television erityisyys

On vaarallista suoraan ryhtyä soveltamaan televisiotutkimukseen teorioita ja metodeja, jotka on kehitelty suhteessa elokuvan vastaanottoon. Tämä ei koske vain katseen tai naiseuden spektakelisoimista tai tiettyjen katsomismuotojen ohjailmia tekstikatsoja-suhteita pohtivia teorioita, vaan myös useimpia tekstianalyysin muotoja, mukaan lukien ns. vastakarvaanlukeminen. Televisiolla apparaattina on oma erityisluonteensa, tai paremminkin omat erityisluonteensa. Televisiota koskee sama ongelma kuin naissubjektiviteettiä: se ei ole yksi ja yhtenäinen asia. Kuinka tahansa lähestytkin televisiota - esimerkiksi paneudut vain levitysaspektiin (valtiol-

linen/kaupallinen, kaapeli/satelliitti, kansallinen/kansainvälinen/paikallinen/alueellinen) tai lajityypillisiin, ohjelmallisiin tai markkinointia koskeviin näkökulmiin - käy selväksi, että on olemassa useita erilaisia televisioita.

Kuinka sitten on mahdollista puhua television katsojasta, saati sitten naiskatsojasta? Millä tavoin on mahdollista lähestyä kysymystä, miten ihmiset vastaanottavat televisiota, kuinka he käyttävät sitä tai mikä rooli televisiolla on subjektiviteettien muotoutumisessa? Mikäli suhtaudumme televisioon satunnaisena ohjelmien tai sarjojen kasaamana, voimme turvautua tuttuihin tekstianalyysin muotoihin. Tuolloin kuitenkin unohdamme sen että televisio ei yleensä halua itseään käytettävän siten (mikä ei tietenkään estä meitä toimimasta niin mikäli haluamme nähdä sen vaivan) vaan että televisio on paljon enemmän kuin yksittäisten ohjelmien summa. Televisio vaatii meitä olemaan monia, ei vain eri aikoina vaan samanaikaisesti, ja naiseus on vain yksi niistä olomuodoista. On siis järjetöntä puhua siten kuin voitaisiin olettaa jo-olemassaoleva television naisyleisö tai edes television konstruoima naiskatsoja.

Mikäli haluamme irrottaa televisioapparaattien kompleksisesta kokonaisuudesta naisten televisionkäytön ja muotoutumisen sen kautta, meidän ei ainoastaan tule huolellisesti miettiä millaisia kysymyksiä esitämme vaan meidän on myös oltava selvillä *miksi* me niitä kysymme. Tämä johdattaakin vallan problematiikkaan.

Valta

Diskursiivisissa tavoissa lähestyä naisten ja medioiden, elokuvan ja television, välisten suhteiden (käyttö, muovautuminen) tutkimusta korostuu vallan problematiikka. Tässä yhteydessä pari kysymystä nousee erikoisesti esille. Valta näyttäytyy erityisen akuuttina ongelmana pohdittaessa naisten ja medioiden välisiä suhteita interdiskursiivisesti, koska tuolloin törmätään välttämättömyyteen käsitteellistä miehisestä vallasta, taloudellisen hegemonian, patriarkaatin ja pääoman problematiikka sortumatta apriorismiin. Toisin sanoen ei voida olettaa, että nuo voimat ovat jo olemassa ennen kuin ne toimivat ja myötävaikuttavat tietyissä tilanteissa. Tutkimuksen tehtäväksi tulee näin selvittää kuinka ne toimivat (ja jos ne toimivat, niin missä määrin ne toimivat) noissa tilanteissa, ja myös mikä rooli valtasuhteilla on subjektiviteetin prosesseissa. En välttämättä tai- vu Foucault'n melko agnostiseen näkemykseen vallasta, mutta on huomautettava että tässä yhteydessä hegemoniaa ja vallan epäsuhtia, millaisia ne sitten ovatkin, ei tule ottaa annettuina vaan alistaa ne sinänsä tutkimukselle.

Lopuksi, meidän tulisi ehkä kysyä itseltämme *miksi* me teemme feminististä elokuva- tai televisio- tutkimusta. Ne kysymykset joita olen esittänyt eivät välttämättä tai yksinomaan liity tiedon hankkimiseen tiedon itsensä vuoksi, eikä niillä ole yksinomaan metodologista tai epistemologista merkitystä. Kysymykseni ovat välttämättä strategisia ja viime kädessä poliittisia. Nuo kysymykset ovat: mitä ihmiset - naiset erityisesti - tekevät elokuvalla ja televisiolla? Kuinka elokuvat ja televisio muovaavat ihmisiä? Kuinka me voimme vastata noihin kahteen kysymykseen? Keitä ovat 'me'? Ja mitä *käyttöä* on tiedolla, jota me tavoittelemme?

Annette Kuhnin esittely ja
artikkelin käännös: **Anu Koivunen**

Annette Kuhnin valikoitu bibliografia:

Feminism and Materialism. Toim. **Annette Kuhn** ja **Ann Marie Wolpe**. London: RKP, 1978.

Ideology and Cultural Production. Toim. **Michele Barrett, Philip Corrigan, Annette Kuhn ja Janet Wolff**. London: Croom Helm, 1979.

Annette Kuhn: *The Power of the Image: Essays on Representation and Sexuality*. (London: RKP, 1985)

Annette Kuhn: *Cinema, Censorship and Sexuality 1909 - 1925*. London: Routledge, 1988.

Annette Kuhn: "Women's Genres: Melodrama, Soap Opera, and Theory", *Screen* vol. 25, no.1, 1984, s. 18-28.

Annette Kuhn: "The Body and Cinema: Some Problems for Feminism" teoksessa *Grafts. Feminist Cultural Criticism*. Toim. Susan Sheridan. (London: Verso, 1988)